

Aage Rognsaa

Klarspråk for jurister

Universitetsforlaget

KLARSPRÅK FOR JURISTER

AAGE ROGNSAA

KLARSPRÅK FOR JURISTER

UNIVERSITETSFORLAGET

© H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard) AS ved Universitetsforlaget 2024

ISBN 978-82-15-06618-9

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverklovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med rettighetshaverne er enhver eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov eller tillatt gjennom avtale med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk. Utnyttelse i strid med lov eller avtale kan medføre erstatningsansvar og inndragning og kan straffes med bøter eller fengsel.

Henvendelser om denne utgivelsen kan rettes til:

Universitetsforlaget AS
Postboks 508 Sentrum
0105 Oslo

www.universitetsforlaget.no

Omslag: ottaBOK

Sats: ottaBOK

Trykk: Aksell AS

Innbinding: Bokbinderiet Johnsen AS

Boken er satt med: Palatino LT Std 9,3/12,8

Papir: 100 g Amber Graphic

Innhold

FORORD	9
INNLEDNING	11
Hva er klarspråk?	12
Hvem er boken skrevet for?	16
Juristisk og byråkratisk stil	16
Gamle og nyere anbefalinger om juridisk språk	19
Leserne strever med juridiske tekster	22
Hvordan er boken bygd opp?	23
KAPITTEL 1	
JURISTISK STIL OG KLARSPRÅK	24
1.1 Hvordan endrer vi den juridiske tekstkulturen?	25
1.2 Hva kan gjøre endring vanskelig?	27
1.3 Hva skal til for å skape endring til klarspråk?	29
1.4 Hvem er leserne?	30
1.5 Lovspråk på nynorsk er mindre juridisk	34
1.6 Språket endres fordi samfunnet gjør det	35
1.7 Klarspråk i jusstudiet?	36
1.8 Kunnskapsforbannelsen forklarer mye	37
1.9 Innvendinger mot klarspråk	38
1.10 Hva gjør en tekst leservennlig?	40
1.11 Oppsummering	43
KAPITTEL 2	
STRUKTURERINGSPRINSIPPER	44
2.1 Leservennlig struktur er en omvendt pyramide	44
2.2 Andre tekstmodeller	51
2.3 Lag informative overskrifter og mellomtitler	54
2.4 Si en ting av gangen – bruk punktoppsett	56
2.5 Lag leservennlige avsnitt	57

KAPITTEL 3

TENK TEKSTEN SOM EN SAMTALE	61
3.1 Bruk <i>vi</i> om avsenderen, <i>du</i> eller <i>dere</i> om mottakeren	61
3.2 Unngå passiv hvis du kan	63

KAPITTEL 4

SKRIV LESERVENNLIGE SETNINGER, SKAP GOD TEKSTFLYT	65
4.1 Unngå lange setninger	65
4.2 Sørg for enkel setningsoppbygging	67
4.3 Kort, men ikke for kort	69
4.4 Bruk vanlig ordstilling	70
4.5 Unngå innskudd og unaturlig plassering av lovhenvisninger	71
4.6 Unngå doble nektelser	72
4.7 Skap god tekstflyt	73

KAPITTEL 5

SØRG FOR ENKELHET OG PRESISJON I ORDVALGET	76
5.1 Hva gjør du med fagtermene?	76
5.2 Dropp fagsjargong og juristfraser	77
5.3 Bruk moderne ord og uttrykk	81
5.4 Pass på ord med dobbelt betydning	82
5.5 Ulike ord om samme begrep	82
5.6 Pass på å bruke korte ord hvis du kan	84
5.7 Stryk eller skriv om unødvendige ord	85
5.8 Kort, men ikke for kort	87
5.9 Sløyf fremmedord, moteord og klisjeer	88
5.10 Pass på henvisningsordene	89
5.11 Unngå vaghet og tvetydighet	90
5.12 Oppsummering	91

KAPITTEL 6

SLIK SKRIVER DU LESERVENNLIGE TEKSTER	93
6.1 Lag klare definisjoner	93
6.2 Hvordan skriver du gode lover, forskrifter og regelverk?	95
6.3 Hvordan skriver du leservennlige vedtak?	103
6.4 Hvordan skriver du leservennlige kontrakter?	114
6.5 Skriv leservennlige rettsforlik	120
6.6 Hvordan skriver man dommer og nemndbeslutninger i klarspråk?	123

6.7	Slik skriver du leservennlige notater	133
6.8	Slik kutter du i tekster	135
6.9	Kan kunstig intelligens være til hjelp?	143
KAPITTEL 7		
	TEKSTENS UTSEENDE	147
7.1	Korte avsnitt er leservennlige	147
7.2	Slik setter du opp en korrekt punktliste	148
7.3	Slik lager du visuelt gode overskrifter og mellomtitler	151
7.4	Sidenummerering	153
7.5	Hva er leservennlig typografi?	153
KAPITTEL 8		
	RETTSKRIVINGSREGLER FOR JURIDISKE TEKSTER	155
8.1	Regler for henvisning til lover og andre rettskilder	155
8.2	Regler for komma	159
8.3	Regler for punktum	161
8.4	Regler for paragraftegn	161
8.5	Regler for kolon	162
8.6	Regler for semikolon	163
8.7	Regler for bindestrek og tankestrek	163
8.8	Regler for sitattegn	164
8.9	Regler for kursiv	165
8.10	Regler for parentes	165
8.11	Regler for skråstrek	166
8.12	Regler for prosent- og promilletegn	166
8.13	Regler for korrekte navn på myndigheter, firmaer og organisasjoner	167
8.14	Ett eller to ord?	167
KAPITTEL 9		
	HVA HAR JEG SAGT?	169
	LITTERATURLISTE	173
	STIKKORDREGISTER	184

Forord

IDEEN TIL DENNE BOKEN VAR OPPRINNELIG at den skulle bli en lærebok for jusstudenter. Imidlertid ble forlaget og jeg etter hvert klar over at en slik bok burde skrives av en jurist, eventuelt i samarbeid med meg. Dermed ble prosjektet litt endret: Vi lager isteden en håndbok for alle jurister med mål om å få dem til å skrive klarspråk. Vi håper at boken også vil være nyttig for jusstudenter, om ikke som pensum, så iallfall som anbefalt tilleggslitteratur.

En viktig forutsetning for å kunne skrive denne boken har vært min erfaring som språkkonsulent og kursleder. Her har jeg lært mye av samarbeidet med mine kolleger i NTB Arkitektst, der jeg i mange år har vært frilans medarbeider. En rekke oppdrag fra dem har gitt meg mulighet til å holde kurs for både jurister og andre saksbehandlere i mange offentlige etater i hele Norge. Både direkte og indirekte har språkkonsulentene derfra bidratt mye til klarspråksperspektivet i denne boken. Tusen takk, alle sammen!

Som kursleder har jeg møtt mange språkinteresserte jurister. Jeg har dessuten flere jurister i nær familie. Derfor har jeg ofte vært med i spennende samtaler om språklige utfordringer med det juridiske språket. Jeg har lenge ment at det å lykkes med klarspråksarbeidet i det offentlige forutsetter at vi får juristene til å skrive mer leservennlig. De har så stor innflytelse på det offentlige språket, at uten dem på laget får vi ikke til store endringer. Jussens språk er jo selve maktspråket i vår type samfunn.

I arbeidet med denne boken har jeg hatt mange gode hjelpere, først og fremst de to redaktørene i forlaget, i en tidlig fase Neslihan Cin og senere hennes etterfølger, Anne Fougner Helseth. Jurist og lyriker Helen Imislund har gitt verdifulle råd om tonefallet i teksten. Også redaktør i Juridika, Anne Cathrine Sundby, har sjekket viktige detaljer i manus. Deres entusiasme og faglige tyngde har betydd mye. Men også andre jurister har lest og kommentert manuset. Disse er fersk jurist og barnebarn Viktoria, min datter Rikka, som er byråkrat og departementsjurist, og min svigersønn, Frode, som er advokat. Endelig har en nå pensjonert advokat med møterett for Høyesterett, Finn Erik Engzelius, gitt verdifulle kommentarer. Tusen takk, alle sammen! Uten deres bidrag var denne boken blitt mye dårligere.

En særlig takk skal fagkonsulenten ha. Den juridiske kvalitetssikringen har Hans-Henrik Hartmann stått for. Han er seniorskattejurist i Skatteetaten og har lang erfaring fra forvaltningen, blant annet fra Justisdepartementet, Arbeidstilsynet og UDI. Hans-Henrik har i hele sin karriere vært opptatt av klart språk.

Oslo, august 2023

Aage Rognsaa

Innledning

SOM JURIST SKRIVER DU MYE. Ja, trolig tilhører du den profesjonen som bruker mest tid på å skrive – med et mulig unntak for forfattere og journalister. Juristers yrkesutøvelse går i stor grad ut på å kommunisere både skriftlig og muntlig, men her skal det handle om skriftlig formidling. Når jurister skriver ulike tekster, vil de vanligvis bruke en stil med noen særtrekk som vi ikke-jurister lett får øye på. Det er som med elefanten: Vi kjenner den igjen når vi ser den, men vi har problemer med å beskrive den. I denne boken kaller jeg denne stilen for *juristisk* (se definisjon nedenfor på side 18).

Mye av det jurister skriver, er henvendt til ikke-jurister. Hvis de for eksempel skriver et vedtak, kan det være basert på kompliserte rettskilder og et mangfoldig saksforhold. Her oppstår det en utfordring. Lesere som ikke er jurister, forstår ikke hva vedtaket innebærer, og får ikke oppfylt sine rettigheter. Mats Lund, en NV-klient med dysleksi, sier for eksempel om brev fra NAV følgende til NRK: «Eg er 32 år og må få mamma til å sjå over det. Nokre gongar slit til og med ho med å forstå.»

Dette gjelder ikke bare lekfolk, forresten. Også en solid jurist som førsteamanuensis i offentlig rett ved Universitetet i Oslo (UiO), Jon Christian Fløysvik Nordrum, strever med språket i forvaltningen. Han forteller til *Språknytt* at han fikk barnehageplass i en annen bydel enn der han bor, fordi han misforsto betydningen av «prioriterte valg» og andre uttrykk i reglementet. I et helt år måtte han bruke halvannen time hver dag på levering og henting.

Selv om man leser teksten flere ganger, er man ofte like klok. Til slutt gir man enten opp eller kontakter avsenderen for å få hjelp, noe som er lite effektivt.¹

Både myndigheter, jurister og vi lekfolk ønsker at alle borgere har mulighet til å forstå hvilke rettigheter og plikter man har, og vite når man eventuelt bryter lover, forskrifter eller andre regler. Hvis ikke kan man risikere å miste tjenester man har krav på, fordi man ikke forstår hva man skal gjøre.

1 En amerikansk studie viste at ca. 50 prosent av respondentene hadde sluttet å lese et juridisk dokument halvveis. Respondentene kom fra USA, Canada, UK, New Zealand og Australia (se Trudeau & Cawthorne, 2017 i litteraturlisten for detaljer).

I tråd med dette ønsket har det kommet inn en bestemmelse i ny forvaltningslov, NOU 2019: 5 som pålegger ansatte i forvaltningen å bruke et klart og presist språk. Følgende bestemmelse står i § 8 annet ledd: «Forvaltningsorganet skal bruke et språk som er klart, presist og så vidt mulig tilpasset mottakeren.» Riktig nok bruker ikke lovgiver betegnelsen *klarspråk*, men formuleringen er helt i tråd med det som ellers betegnes som klarspråk.

NOU-en, som loven bygger på, har blant annet følgende kommentar til § 8:

At språket skal være «klart» og «presist», innebærer at forvaltningsorganet i valget mellom to eller flere alternative formuleringer, skal bruke det som fremstår som enklest å forstå for gjennomsnittspersonen. Klart og presist språk er derfor i utgangspunktet objektive størrelser.

Også språklova (2021) har i § 9 en bestemmelse om *klart språk*: «Offentlige organ skal kommunisere på eit klart og korrekt språk som er tilpassa målgruppa.»

Denne boken er skrevet for å vise hva du kan gjøre hvis du vil «kommunisere på eit klart og korrekt språk som er tilpassa målgruppa», og samtidig ha ditt på det tørre faglig. Vi kaller det å skrive klarspråk.

HVA ER KLARSPRÅK?

Den som vil skrive på en måte som gjør det lett for leserne å forstå budskapet, kan bruke den internasjonalt godtatte definisjonen av klarspråk. Her er den i Språkrådets versjon:

Med klarspråk mener vi korrekt, klart og brukertilpasset språk i tekster fra det offentlige. Klarspråk er kommunikasjon med så tydelig ordlyd, struktur og visuell utforming at leserne i målgruppen finner informasjonen de trenger, forstår den og kan bruke den.

Det handler rett og slett om å skrive tekster som er enkle å forstå. Den som skriver, må ta mottakerens perspektiv. Utgangspunktet er at alt kan sies på mange måter. Noen måter er mer leservennlige enn andre.

Vi ser på et eksempel: En lærer på en ungdomsskole spør sin rektor om kommunen (arbeidsgiver) kan bestemme at hun skal undervise i et fag hun ikke har utdanning i. Rektor svarer:

– Nei. En arbeidsgiver kan ifølge rettsavgjørelser ikke endre arbeidsoppgavene dine utover det vi har avtalt.

Når juristene i Utdanningsforbundet informerer medlemmene sine om det samme temaet, skriver de dette på hjemmesiden, ordrett sitert:

Rettspraksis og andre rettskilder har trukket grenser for hvor store endringer arbeidsgiver kan foreta i kraft av styringsretten. Det er alminnelig antatt at arbeidsgiver i kraft av styringsretten ikke kan foreta for vidtgående endringer i arbeidstakers arbeidsforhold/ arbeidsoppgaver. Dersom arbeidstakers stilling og arbeidsoppgaver fremtrer vesentlig endret enn det som er avtalt eller forutsatt mellom partene, vil arbeidsgiver ha trådt over grensene for når styringsretten kan anvendes.

Ved vurderingen av om arbeidsgiver ensidig kan foreta en endring av arbeidsvilkårene, må det således foretas en sammenlikning mellom nåværende og evt. endrede forhold. En rettesnor i vurderingen vil være at endringene ikke kan være så store at stillingens grunnpreg endres.

Siden du sikkert er fortrolig med denne typen tekster, syns du kanskje at den siste versjonen er klar, presis og passe detaljert? Men teksten gir ikke svar på det spørsmålet læreren har, fordi formuleringene er for generelle («... fremtrer vesentlig endret», «... stillingens grunnpreg endres»). Hva betyr «vesentlig endret» eller «stillingens grunnpreg» i praksis? Det hjelper dessverre lite med den siste presiseringen «... ikke kan være så store at stillingens grunnpreg endres». Et eksempel eller to hadde bidratt til et klarere svar.

Denne måten å uttrykke seg på skaper problemer for de leserne som ikke er vant til å lese juridiske tekster. Mange ikke-jurister, også lærere, synes denne teksten er vanskelig å forstå. Hva er problemet?

Både altfor generelle formuleringer og andre stiltrekk gjør teksten vanskelig. Disse stiltrekkene er:

- for mange unødvendige ord
- henvisning til lover, forskrifter eller andre rettskilder
- sjeldne og gammeldagse ord og uttrykksmåter
- lange setninger (perioder)
- verb i passiv
- generelle og abstrakte begreper
- ubestemte former av substantiver

For å gi stikkordene litt kjøtt på beina viser jeg hvordan de nevnte språktrekkene kommer fram i den siterte netteksten:

For mange unødvendige ord: Et typisk trekk ved den juridiske stilen er å fylle opp teksten med unødvendige ord og uttrykk:

- «Rettspraksis og andre kilder har ...» kan sies kortere: «ifølge rettskilder».
- «i kraft av styringsretten ...» gjentas unødvendig.
- «Det er alminnelig antatt at ...» kan strykes med en tilføyd gardering: «Arbeidsgiver kan *antagelig* ikke ...».
- «stilling og arbeidsoppgaver», «arbeidsforhold/arbeidsoppgaver», «det som er avtalt eller forutsatt mellom partene». Det holder med «arbeidsoppgaver» og «er avtalt». Og ... «mellom partene» kan strykes.
- «fremtrer vesentlig endret ...» bør endres til «er vesentlig endret».

Henvising til lover, regler eller andre rettskilder: Et annet typisk trekk er henvising til lovhjemler eller andre rettskilder. I det nevnte eksempelet mangler typiske lovhenvisninger fordi styringsretten ikke er nedfelt i lov. Isteden henvises det til «rettspraksis og andre rettskilder». (Vet lekfolk hva «andre rettskilder» er for noe?)

Sjeldne og gammeldagse ord og uttrykksmåter: En del jurister kler teksten i en språkdrakt som virker umoderne, og som står fjernt fra vanlig språkbruk: dog, med mindre, for så vidt gjelder, samt, herunder, således og mange andre (mer om ordvalg på side 76). I eksempelet finner vi «i kraft av» istedenfor ifølge, «vidtgående» istedenfor omfattende/stor, «fremtrer» istedenfor er / viser seg og «anvendes» istedenfor brukes.

Lange setninger (perioder): I juridiske tekster pakkes ofte mye informasjon inn mellom to punktum. Det som står mellom to punktum, kalles i denne boken for *periode*. I teksteksempelet om styringsretten er den siste og lengste perioden på 28 ord. Selv om den er adskillig kortere enn lovsitatet nedenfor, setter den lesernes korttidshukommelse på en litt for stor prøve.

Det er nemlig ikke uvanlig å se perioder så lange som 50–60 ord, særlig i lovttekster. Her er et ekstremt eksempel fra utlendingsloven:

En utlending som er på norsk grense og som søker beskyttelse (asyl) etter reglene i kapittel 4, eller for øvrig gir opplysninger som tyder på at vernet

mot utsendelse etter § 73 vil komme til anvendelse, har likevel rett til innreise uten visum, med mindre

- a. det foreligger en krisesituasjon med ekstraordinært høye ankomster, og Kongen i statsråd på den bakgrunn har besluttet at det etter individuelle vurderinger kan treffes vedtak på grensestedet om å nekte realitetsbehandling av asylsøknader, eller
- b. utlendingen ankommer grensen mot nordisk nabostat og Kongen i statsråd har truffet beslutninger som nevnt i § 32 femte ledd om å nekte realitetsbehandling av asylsøknader fremmet på grensen mot den aktuelle nordiske nabostaten.

Perioden har 113 ord! Det hjelper litt på lesbarheten at lovgiver har markert to avsnitt (a og b) med innrykk. Men bestemmelsen er likevel tunglest.

Verb i passiv: Juridiske tekster skal være basert på saklige, balanserte og upersonlige beskrivelser og vurderinger. Det medfører mye passiv, altså bruk av verb der den som gjør noe (aktøren), er borte, som her fra teksteksempelet: «Det er [...] *antatt*», «... styringsretten kan *anvendes*». Passivene er naturlige fordi vi ikke vet eller er interessert i hvem som antar, eller hvem som anvender. Formuleringen «det er ... antatt at» gir inntrykk av objektivitet, selv om det nok er avsenderen som antar. I mange tilfeller kan bruk av passiv gjøre formuleringene vage eller unødvendig formelle: Det *vises* til søknad om ...

Generelle og abstrakte begreper: Lovene i vårt lovverk må nødvendigvis formuleres generelt og gi rom for skjønn, fordi lovgiver ikke ønsker å presisere lovteksten slik at den omfatter alle enkelttilfeller. Dette er i tråd med norsk lovgivningstradisjon med relativt kortfattede lover. I vårt eksempel er det sentrale nøkkelordet «styringsretten», som omfatter mange tilfeller av hvordan arbeidsgiver ensidig kan lede, organisere, fordele og kontrollere en ansatts arbeid. Tilsvarende gjelder for «arbeidsoppgaver», som også kan konkretiseres på et utall måter. Problemet med mye bruk av generaliseringer og abstraksjoner er at det for leserne er vanskelig å danne seg et bilde av hvilke enkelttilfeller som skjuler seg bak begrepet. For dem blir teksten lett uklar.

Ubestemt form av substantiver: Det siste særtrekket ved den juridiske stilen er mye bruk av ubestemt form av substantiver: «arbeidsgiver» og «ar-

beidstaker» istedenfor arbeidsgiveren og arbeidstakeren. Ubestemt form oppfattes som vagere og mer generell enn bestemt form. Men i dagligtalen bruker vi helst bestemt form fordi vi tenker på en bestemt arbeidsgiver, ikke alle arbeidsgivere. Igjen er det lovtekstene som danner mønster.

Dermed er de viktigste stilmarkørene kort introdusert. Kanskje er denne presentasjonen av juristisk stil noe du kjenner deg igjen i? Hvis du kunne tenke deg å få tips til hvordan stilen kan endres, bør du fortsette å lese denne boken.

HVEM ER BOKEN SKREVET FOR?

Denne boken er primært skrevet for deg som er jurist, og som skriver tekster til ikke-jurister, enten du er ansatt i en offentlig etat, i en organisasjon eller i et advokatfirma. Jurister har et stort ansvar for å skrive begripelig for flere enn andre jurister. De tilhører en yrkesgruppe som nyter stor respekt fra mannen i gata. Den respekten kommer delvis av at jurister bruker et språk som signaliserer autoritet og sakkunnskap, men som står fjernt fra dagligtalen. Derfor blir utfordringen å snakke og skrive på en måte som gjør at menigmann forstår, uten at det går på bekostning av faglig soliditet.

Boken er også for deg som er jusstudent, og som trenger råd for klart språk i jussen. Endelig er den tiltenkt saksbehandlere med annen utdanningsbakgrunn enn juss. Tilhører du denne gruppen, må du kunne mye om lover og regelverk. Sannsynligvis skriver du tekster i omtrent samme stil som juristene bruker.

Klarspråk for jurister er ingen lærebok. Den er en håndbok som du kan slå opp i. Mye av det jeg omtaler, kan til og med være godt kjent for deg. Det hopper du i så fall over.

Det fins ikke alltid enkle løsninger på de språklige utfordringene jurister har. Jussen er et komplisert fagfelt som krever noen spesielle språklige grep. Vi som argumenterer for klarspråk overfor jurister, vet at juss handler om mer enn setningsoppbygging og ordvalg. Det blir forhåpentligvis demonstrert i måten jeg behandler temaet på i denne boken.

JURISTISK OG BYRÅKRATISK STIL

Det juridiske språket har som alle fagspråk sine særtrekk. Mange av særtrekkene er bra og bidrar til at tekstene blir anvendelige og målrettede. Men visse kjennetegn ved den juridiske stilen skaper snublesteiner for leserne. I mange tilfeller skyldes det en høyst prisverdig ambisjon om å

være objektiv og allmenngyldig. Men det fører ofte til at tekstene blir for abstrakte eller komplekse og dermed vanskelige å forstå for lesere som ikke er jurister.

En del juridiske tekster inneholder kompliserte resonnementer og framstillinger av vriene og nesten uforståelige regler. Det kan være dommer og vedtak, avtaler og testamenter. Uansett hvilke temaer tekstene behandler, har de en ting felles. De påvirker forholdet mellom mennesker. De bestemmer hvilke regler som gjelder, og hva som er tillatt eller forbudt. Lovens språk formidler plikt, forbud og autoritet.

Lovspråket kan derfor karakteriseres som maktens språk. Lovene er, når de først er vedtatt, ikke et utgangspunkt for demokratisk diskusjon. De påbyr, forbyr eller tillater og innebærer derfor en ujevnbryrdighet mellom avsender og mottaker.

Lovens makt berører oss alle. Når vi påvirkes i ulik grad av lover, regelverk og vedtak, bør vi kunne forstå dem. Regler som vi ikke forstår, blir meningsløse og dermed vanskelige å følge eller respektere. Den som vil beherske jussen, bør også ha evnen til å forklare den for alle oss andre. Språket i Norges lover kan ofte være vanskelig å forstå. Derfor er det en viktig oppgave for jurister å forklare hva en lovregel betyr.

Juristers skrivestil er basert på en tusen år gammel skriftkultur der fornuftsbruk, rasjonalitet og argumentasjon er kjernen. Mer presist kan vi tale om en *juridisk tekstkultur*. Den er preget av juss som et akademisk fagfelt med tilhørende fagtermer og av juss som en praktisk profesjon. Fagspråket finner vi i lærebøker i juss, i fagartikler eller i lovkommentarer. Slike tekster er skrevet for andre fagfolk og er preget av det, som denne lovkommentaren til aksjeloven viser:

2.1 Også regelen i annet ledd er et utslag av det begrensede ansvaret i aksjeselskapsforhold. Her slås det fast at aksjeeierne ikke plikter å skyte inn kapital i selskapet utover det som følger av grunnlaget for aksjetegningen. Hvilket aksjeinnskudd aksjetegneren er forpliktet til å yte på bakgrunn av aksjetegningen, vil – i forbindelse med stiftelsen – følge av stiftelsesdokumentet, jf. § 2-3 første ledd nr. 3, eller – i forbindelse med kapitalforhøyelse – av generalforsamlingsbeslutningen, jf. § 10-1 annet ledd nr. 3.

Dette er juridisk fagspråk med utstrakt bruk av fagtermer (begrenset ansvar, grunnlaget for aksjetegningen, kapitalforhøyelse og generalforsamlingsbeslutningen) og mange lovhenvvisninger. Siden målgruppen er andre jurister, fungerer dette fagspråket godt.

Denne typen ordvalg og setningsbygning står såpass langt fra normalprosa at stilen virker fremmed for folk flest. Det er ikke alltid selve jussen som skaper problemer for mange lesere, men tekstens struktur, ordvalg og setningsbygning. Det vi skal rette oppmerksomheten mot, er ikke det juridiske fagspråket, men den særegne skrivestilen som de fleste jurister bruker i tekster til lekfolk. I slike tekster forekommer ikke nødvendigvis så mange fagtermer.

På engelsk kalles den juridiske stilen for «legalese». På norsk har jeg altså valgt å kalle den *juristisk*. Ordet fins ikke som oppslagsord i ordbøker, men kan være anvendelig som motsetning til juridisk. Ordet *juridisk* vil jeg fortrinnsvis bruke om det jussfaglige innholdet i en tekst eller et tekstutdrag. *Juristisk* bruker jeg som betegnelse på den særegne skrivestilen som jurister er kjent for å bruke. Den juristiske stilen kan noen ganger være vanskelig å skille fra det juridiske fagspråket. Men i mange tilfeller kan juristisk stil omskrives til klarspråk uten at det forkludrer selve jussen.

Så hvilken stil bør jurister velge når de vil skrive en juridisk tekst i klarspråk? Et ideal for funksjonell sakprosa, som omfatter alle typer informative tekster, er en *umarkert stil*. Med det mener vi at stilen hverken skal være stiv og formell eller muntlig og uformell. I praksis betyr det at man bør unngå alle uttrykksmåter som gjør at leserne henger seg opp i uventede, avstikkende eller uforståelige formuleringer. For eksempel kan bruken av gammeldage ord, som ofte forekommer i juridiske tekster, gjøre stilen markert, altså gi den et spesielt preg. Typiske kjennetegn på en markert stil er ukjente ord og fraser (fagtermer), lovhenvvisninger, tungvint setningsbygning og formelt tonefall («det vises til»). Dermed blir leserne mer opp tatt av formen enn av innholdet.

Dette bryter med idealet for klarspråk, der man foretrekker en umarkert stil. Språket skal være som en ren glassrute – du legger ikke merke til glasset, bare det som er på den andre siden.

Den juristiske stilen forbindes ofte med byråkratiet. Den har derfor vært kalt *kansellistil* eller *byråkratisk stil*. Det er en stil som har dominert i regjeringskontorene helt siden kongens kanselli ble etablert tilbake til innføringen av eneveldet i Danmark-Norge fra 1660. Da vokste avstanden mellom rettsspråket og allmennspråket, og det samme gjorde avstanden mellom myndighetene og allmennheten. Danske ord overtok for norske, mens språkføringen var preget av kompliserte setninger og en upersonlig uttrykksmåte.

Idealet var at teksten skulle reflektere en saklig og objektiv tilnærming til saken. Den skulle formidle et entydig og enhetlig budskap. Alle borgere skulle behandles likt og saksbehandlingen være upartisk, et prinsipp som

fortsatt gjelder: «Er det to eller flere parter med motstridende interesser i en sak, må veiledning eller bistand gis på en måte som ikke kan gi grunn til å trekke *forvaltningens objektivitet* i tvil» (forvaltningslovforskriften § 6). Dette er gode prinsipper, men de behøver ikke innebære en byråkratisk stil.

Min erfaring med jurister jeg har hatt på kurs, er at de har høy språklig bevissthet. De fleste leser og skriver mye uansett hva slags jobb de har. De avslører raskt tilfeller av svake eller feilaktige formuleringer, gal ortografi eller andre språkfeil. De legger vekt på å skrive saklig, klart og korrekt. De er – det er mitt inntrykk – over gjennomsnittet interessert i språk. Derfor er det et paradoks at de samme juristene – iallfall flertallet – noen ganger skriver pompøst og vanskelig tilgjengelig.

Imidlertid er den pompøse stilen et kjennetegn på juridiske tekster verden over, ikke bare i Norge. Det er synd, siden den øker kløften mellom avsenderen og mottakerne. Ja, i noen tilfeller kan kløften gå utover rettssikkerheten fordi folk ikke forstår de lovene og reglene de må følge, eller ikke vet hvilke rettigheter de har. Noen kan til og med bli litt engstelige i møte med en pompøs stil. Den kan bli oppfattet som en form for hersketeknikk.

Jurister må veie sine ord, om ikke på gullvekt, så på Justitias vekt. Hvis et vedtak eller en rettsavgjørelse blir feil på grunn av gal tolkning av begreper og formuleringer i regelverk eller andre rettskilder, kan feilen i verste fall få tragiske konsekvenser i form av justismord. Måten jurister formulerer seg på, muntlig eller skriftlig, betyr altså mye for mange enten de opptrer i rollen som forbruker, arbeidstaker, stønadmottaker, klient eller tiltalt.

GAMLE OG NYERE ANBEFALINGER OM JURIDISK SPRÅK

Allerede i historiske kilder finner vi formulert et krav om at lover skal være forståelige for alle. I fortalen til Jyske lov, en dansk lov fra 1241, slås det fast: «Loven skal være ærlig og retfærdig, taalelig, efter Landets Sædvane, passende og nyttig og tydelig, saa at alle kan vide og forstaa, hvad Loven siger.» Dagens klarspråksideal samsvarer altså med et gammelt, nordisk ideal for lovtekster.

Om vi hopper til moderne tid, kan vi lande i 1970-årene. Allerede da ble det tatt et initiativ til å forbedre forvaltningsspråket. Målet var at forvaltningen skulle uttrykke seg «klart og lettfattelig». Ett av mange uttrykk for slike initiativ var at daværende språkprofessor Finn-Erik Vinje i 1990 utga veiledningen *Lovlig språk* på oppdrag fra Justisdepartementet. Senere har

departementet også laget en annen omfattende veiledning, kalt *Lovteknikk og lovforberedelse*. Språkrådet har utgitt *Et klarere lovspråk – kom i gang* og *Godt språk i regelverk*, begge med tips til jurister som skriver lover og forskrifter.

I 2013 ga Difi ut en rapport med tittelen *Kan lovspråk temmes?* Der heter det blant annet:

Difi mener at lover og forskrifter som gjelder folk flest, bør kunne skrives på et klart og forståelig språk. Å få dette til krever først og fremst en holdningsendring – både hos dem som initierer regelverket (politisk ledelse), hos dem som utvikler det (forvaltningen) og hos dem som vedtar reglene (Stortinget).

En viss holdningsendring er skjedd siden da og har gjort at mange offentlige etater har laget såkalte *språkprofiler* (skriveveiledninger). (Til og med Oslo tingrett utga i 2022 en språkprofil.) Og ikke bare offentlige etater, forresten. For ikke lenge siden utarbeidet jeg på oppdrag fra Norsk Takst en språkprofil om rapportskrivning for bygningssakkyndige (takstmenn). Bakgrunnen var en ny lov om avhending av fast eiendom (avhendingslova) med forskrift. I § 1-4 i forskriften står det: «Den bygningssakkyndige skal formidle resultatet av sine observasjoner og undersøkelser på en tydelig og forbrukervennlig måte.» Språkprofiler har altså som mål å få både saksbehandlere og andre fagfolk til å skrive klarspråk.

Også blant juridiske eksperter diskuteres de utfordringene jurister kan ha med den innarbeidede stilen. Jussprofessor Sverre Blandhol skriver eksempelvis i en artikkel om «Juss og retorikk» fra 2003 (mine kursiveringer):

Den største faren med juridisk prosa er kanskje konvensjonaliteten: Man bruker forskjellige formularer og maler for å lage nye dokumenter og verner seg også til bestemte uttrykksmåter som går igjen i mange sammenhenger. [...] Ofte kan det dreie seg om nokså tungvinte måter å uttrykke seg på. Kanskje går det raskt og greit for den som forfatter dokumentet, siden det er gjort på denne måten tidligere. Andre jurister forstår kanskje også innholdet, fordi de gjør det på samme måte. *Men jurister skriver ikke bare for seg selv, eller for andre jurister, men også for andre enn jurister. Og da må man justere sin bruk av virkemidler deretter – talen må rettes inn i forhold til publikum. Først da blir talen effektiv og passende.*

Endelig nevner jeg et viktig dokument kalt *Plain language – Part 1: Governing principles and guidelines*, som nylig er lansert av The International Or-

ganization for Standardization (ISO). (Blant annet er sjekklisten bakerst i boken hentet derfra.) ISO har dessuten under planlegging en del 2 (*Part 2 Legal writing and drafting*) som omhandler klarspråk i juridiske dokumenter. Om formålet med del 2 skriver de blant annet dette (min oversettelse):

Plain language – del 2 *Legal writing and drafting* vil tilby veiledning og teknikker for å hjelpe forfattere til å sikre at folk som blir påvirket av juridiske og beslektede dokumenter, lett kan forstå, utøve og ivareta sine rettigheter og plikter. Når lesere ikke kan finne, forstå eller bruke den juridiske informasjonen i et dokument, kan konsekvensene bli ødeleggende, til og med livstruende. For enkeltpersoner griper en manglende evne til å forstå juridisk informasjon [...] inn i de mest grunnleggende menneskerettighetene: muligheten til å tjene til livets opphold, skaffe bolig, ta sunne avgjørelser om helse og økonomi, forsvare lovbestemte rettigheter med mer. For myndigheter og næringsliv fører dårlig juridisk kommunikasjon til økte kostnader, redusert effektivitet og til manglende overholdelse av forpliktelser.

Det hadde trolig vært en styrke for anbefalingene i denne boken om ISO-retningslinjene for juridiske dokumenter allerede hadde foreligget. Men når de omsider kommer, kan de føre til en forbedring av måten mange jurister skriver på.

Med så mye stoff både på norsk og engelsk om juridisk språk – hva er poenget med å utgi en bok om klarspråk for jurister? Hensikten er å samle det viktigste som fins av språklige råd og retningslinjer for jurister i et oversiktlig og brukervennlig format. Samtidig må disse rådene koples sammen med de senere års klarspråksarbeid i det offentlige. Klarspraksdefinisjonen sitert foran handler ikke bare om formuleringer, men også om struktur og visuell utforming. Definisjonen sier at «leserne i målgruppen finner den informasjonen de trenger, forstår den og kan bruke den». Et viktig prinsipp blir *leserorientering*.

Det fins altså en del stoff om juridisk språk på norsk, men ingen slik håndbok som denne med de viktigste verktøyene en jurist trenger for å skrive klarspråk. På svensk fins det allerede to tilsvarende bøker, *Juristens skrivhandbok* (2022) og *Att skriva juridik – Regler och råd* (i norsk utgave fra 2008). På engelsk foreligger det en haug bøker om hvordan jurister kan kvitte seg med «legalese». Tre eksempel blant mange er *Plain Language for Lawyers* (2010), *Lifting the Fog of Legalese* (2006) og læreboken *Legal Writing in Plain English*, 2. edition (2014). Verdt å nevne her er også organisasjonen *Clarity International*, grunnlagt i 1983 av den britiske advokaten John Wal-

ton. Målet er, som de skriver, å fremme «the use of plain legal language in place of legalese».

Både tekstvitere (filologer og lingvister) og jurister er altså engasjert i arbeidet med å gjøre det juridiske språket mer leservennlig. Vi engasjerer oss fordi vi vet at de fleste lesere synes juridiske tekster er vanskelige å lese.

LESERNE STREVER MED JURIDISKE TEKSTER

Hvilken empiri har vi som støtter påstanden om at mange lesere strever med juridiske tekster? En undersøkelse om hvor lett eller vanskelig det er å forstå en lov eller forskrift for dem som har lest den, viste at befolkningen er delt i synet på om det er lett eller vanskelig. 39 % synes det er lett, mens 38 % synes det er vanskelig (undersøkelsen er utført av Synovate for Difi). Tendensen er at jo høyere utdanning leserne har, desto større er sannsynligheten for at de synes dette var lett.

Vi vet også at ca. 40 % av voksne lesere har leseferdighet på nivå 1 og 2, på en skala der 5 er de beste leserne (International Adult Literacy Survey). Gruppen på nivå 1 og 2 klarer bare å få med seg en enkeltopplysning fra en tekst og kan kombinere enkel informasjon fra ulike deler av teksten.

Et annet forhold som man bør ha i bakhodet, er at de fleste av oss nå leser på pc, nettbrett eller mobil. Da leser vi på en annen måte enn på papir, viser forskning. Blant annet må vi skrolle og navigere på nettsiden. Dette er distraherende.

Når den primære mottakeren er en ikke-jurist, er det lurt å ha følgende prinsipp i bakhodet: Man skal aldri *undervurdere* lesernes intelligens, men heller aldri *overvurdere* deres kunnskaper. Leserne er ikke dumme, men de vet mye mindre om ditt fagområde enn du tror.

En enkel mottakeranalyse kan hjelpe deg å bli bevisst hvordan du bør utforme teksten din. Da svarer du på følgende spørsmål om leserne:

- Hvem er den primære leseren av teksten?
- Hva vil leseren vite?
- Hvilke kunnskaper har leseren om temaet?
- Er leseren jurist eller lekperson?
- Fins det en sekundær mottaker av teksten?

Målet er altså: Tenk alltid på mottakeren!

HVORDAN ER BOKEN BYGD OPP?

Det første kapittelet dreier seg om forskjellene mellom den tradisjonelle juridiske stilen og den stilen du bør bruke hvis du vil skrive klarspråk. Det neste kapittelet viser hvordan leservennlige tekster bør struktureres. I kapittel tre argumenterer jeg for hvorfor man bør tenke på teksten som en samtale, og foreslår hvordan tekster i en dialogisk stil bør skrives. Kapittel fire handler om leservennlige setninger og god tekstflyt, mens vi i kapittel fem ser nærmere på juridiske ord og fraser som kan skape problemer for leserne. I kapittel seks presenteres noen anbefalinger om å skrive leservennlige tekster i juridiske sjangre – blant annet i regelverk, vedtak, nemndsavgjørelser og dommer. De to siste kapitlene omhandler formelle detaljer som layout og rettskrivingsregler. Retningslinjene bygger blant annet på *Norsk henvisningsstandard for rettsvitenskapelige tekster*. Gjennom alle kapitlene innarbeides klarspråksdefinisjonens krav om at leserne skal finne det de trenger, forstå det og bruke det til å gjøre det de skal.

Juristisk stil og klarspråk

I DETTE KAPITTELET SER VI NÆRMERE PÅ den juridiske skrivestilen, som her er kalt *juristisk stil*. Først ser vi på hva som kjennetegner denne stilen, og deretter viser jeg hvordan den står i motsetning til prinsippene for klarspråk. Videre presenteres en teori, kalt *kunnskapsforbannelsen*, om hvorfor fagfolk ofte skriver over hodet på leserne. Så gjengir jeg en del fagfolks motforestillinger mot klarspråk og begrunner hvorfor du bør skrive tekster i klarspråk. Til slutt ser vi kort på hva vi vet om lesernes forutsetninger, og på hva det betyr å skrive leservennlig.

Alle de nevnte temaene er viktige å være seg bevisst dersom du vil skrive klarspråk. Å skrive i den juridiske stilen og samtidig overse forskjellen i kunnskap mellom deg som jurist og lekfolk vil temmelig sikkert hindre god kommunikasjon med leserne dine.

I praksis fins det flere byråkratiske stiler. Byråkrater i departementene skriver annerledes enn byråkrater i kommunale etater, som igjen skriver annerledes enn saksbehandlere i banker og forsikringsselskaper. Det upersonlige kan for eksempel komme til uttrykk ved formuleringer som «Svaret bes innsendt», «En kan ikke se at ...» og «Det gjøres gjeldende at ...». Selv om det fins flere forbilledlige unntak, erfarer mange lekfolk at byråkrater, enten de er jurister eller har annen fagbakgrunn, skriver tekster med et stivt, kjedelig og ugjennomtrengelig preg. Det samme stilpreget fins hos en del advokater, selv om de ofte skriver noe mer leservennlig, iallfall til klienter som er lekfolk.

Denne stilen har vært temmelig stabil, selv om det har skjedd en viss modernisering de siste 50 årene. Men det ser ut til at den lever et nesten uavhengig liv i offentlige etater. Grunnene er flere. For det første skal det juridiske språket signalisere stabilitet. Det skal vekke tillit til rettspleien og er derfor konservativt. For det andre lærer man gjennom jusstudiet å tenke og tale som jurist. Stilen blir oppfattet som et adelsmerke i fagfellesskapet og imiteres av jusstudentene. Medlemmene i fagfellesskapet kommer inn som «grønnskollinger», får opplæring i fellesskapets kulturelle koder og blir til slutt eksperter. Her kan det være på sin plass å vri litt på et sitat av George Bernhard Shaw (han skrev om litteratur, ikke juss): «I juss er grønns-

skollingens ambisjon å tilegne seg lovspråket; kampen for den flinke er å bli kvitt det.»

For det tredje bruker ferske jurister gjerne tidligere tekster som mønster når de skal skrive en ny teksttype de ikke kjenner fra før. Dermed overføres utdaterte ord og fraser til nye jurister, jamfør professor Blandhols beskrivelse foran. Mange juridiske tekster får nærmest et formelpreg.

For det fjerde bygger man en profesjonell identitet gjennom sin språkbruk. Det som karakteriserer språket, vil også karakterisere personen og den rollen man har som advokat, dommer eller byråkrat. Samtidig uttrykkes gruppetilhørighet og fellesskap, konkretisert gjennom medlemskap i juristorganisasjoner som Advokatforeningen og Juristforbundet. Endelig kan det tenkes at det fins en felles uuttalt oppfatning blant kollegene om at leserne forventer at tekster fra jurister og advokater skal være skrevet i denne stilen.

Vi kan derfor ikke bare si til jurister og byråkrater: «Kutt ut den juridiske, byråkratiske skrivestilen, skriv klarspråk!» Så enkelt går det ikke å endre den juridiske tekstkulturen. Å bevisstgjøre hver enkelt jurist om hva man kan gjøre for å endre stilen, er en nødvendig forutsetning for endring. Men vel så viktig er innsatsen for klarspråk fra myndigheter, fra juridiske fakulteter og fra autoritetspersoner innenfor det juridiske miljøet. Dessuten utgjør stilen et viktig element i juristenes profesjonelle identitet, og den er nyttig i kommunikasjonen innad i det juridiske miljøet, se neste avsnitt «Hvordan endrer vi den juridiske tekstkulturen?». I slike sammenhenger er det ok å bruke *stammespråk*. Tenk om teksten skulle havne som et viktig dokument i en retts sak. Da vil man jo gjerne ha sitt på det tørre.

1.1 HVORDAN ENDRER VI DEN JURIDISKE TEKSTKULTUREN?

Den byråkratiske tekstkulturen har vært tung og tidkrevende å endre. For så vidt var det ikke annet å vente, siden forvaltningens praksis typisk er basert på veletablerte rutiner og fastlagte tekstnormer. Men på tross av lave forventninger har vi sett en positiv trend i måten forvaltningen skriver på. Mange tekster fra Skatteetaten, Lånekassen, NAV, Statens innkrevingsentral og mange kommunale etater er blitt klarere og lettere å forstå for den alminnelige borger. Ikke minst finner vi mange leservennlige tekster på virksomhetenes nettsider.

Endringene har kommet gradvis. De skyldes først og fremst en koordinert innsats fra mange aktører, særlig fra Språkrådet, Digitaliseringsdirektoratet (tidligere Difi) og kommunesektorens interesse- og arbeidsgi-

verorganisasjon KS. Også regjeringen har gjort sitt gjennom lovgivningen: Egne lovbestemmelser om at det offentlige skal kommunisere med «språk tilpasset målgruppa» er kommet inn både i språklova (2021) og i siste revisjon av forvaltningsloven (2022). Det gjenstår å se om bestemmelsene blir fulgt i praksis.

Parallelt har mange offentlige virksomheter gjennomført klarspråkprosjekter og i forlengelsen av dem fått utarbeidet såkalte språkprofiler. De er ikke bare laget til internt bruk, men kan i mange tilfeller lastes ned fra forvaltningsorganets nettsider. To gode eksempler på allment tilgjengelige veiledere er språkprofilene til Stavanger kommune og Skatteetaten. Begge har fått klarspråkspisen for et langsiktig og systematisk klarspraksarbeid. Et annet eksempel er Oslo tingrett, som har utarbeidet en egen språkprofil om klarspråk i sine tekster. I disse språkprofilene får saksbehandlere gode, etatstilpassede råd om hvordan de kan skrive mer leservennlig. Mange medarbeidere har også fått kurs i klarspråk.

Det ser imidlertid ut til at spesielt jurister henger igjen i en tradisjonell stil. Den henger sammen med en sterk juridisk tekstkultur, som har lange tradisjoner. Begrepet tekstkultur er av professor i sakprosa Johan Tønneson blitt definert som «en gruppe mennesker som samhandler gjennom tekster ut fra et noenlunde felles normsystem». Den juridiske tekstkulturen består blant annet av lærebøker i juss, lovforarbeider, lover, forskrifter, dommer og vedtak. Slike tekster skrives av jurister som nettopp har tilpasset seg det «felles normsystemet». Stilen videreføres av stadig nye jurister, selv om nyutdannede jurister trolig skriver mindre juridisk enn de eldre. Det skyldes, som tidligere nevnt, at dagens jusstudenter både i Oslo, Bergen og Tromsø får veiledning i å skrive mindre juridisk.

Juristen og skriveleeren Steven Stark legger ikke fingrene imellom. I en artikkel med tittelen «Why lawyers can't write» (Harvard Law Review, 1984) gir han denne forklaringen på juristers ugjennomtrengelige stil (min oversettelse): «Jurister/advokater ('lawyers') skriver dårlig fordi det fremmer deres økonomiske interesser. [...] De skriver dårlig ikke fordi de vet for lite, men fordi de vet for mye.» Her er en mulig tolkning: Det juridiske fellesskapet opprettholder gjennom sin språkbruk et behov for sine tjenester. Når kommunikasjonen om lov og regelverk er lukket og vanskelig tilgjengelig, blir lekfolk på utsiden avhengig av hjelp fra innsiden for å forstå. Behovet for hjelp skyldes riktig nok ikke bare språket, men også at jussen er et komplisert fagområde, som bare ekspertene behersker.

Stark skriver ut fra en amerikansk kontekst. Kan det likevel tenkes at påstanden hans gjelder også for norske jurister? Utilgjengelig språk gir makt, penger og status. Slikt gir man ikke fra seg uten videre.

1.2 HVA KAN GJØRE ENDRING VANSKELIG?

De fleste som argumenterer for at jurister bør skrive klarspråk, registrerer at det går tregt å endre lovspråket og dermed den juridiske stilen. På tross av alle de nevnte språkpolitiske tiltakene med mål om å endre juridisk stil ser det ut til at vi står overfor en viss språkpolitikkresistens hos en del jurister.

Betegnelsen språkpolitikkresistens er blitt brukt om sterk motstand mot å endre skrivestil basert på pålegg og skriveråd innført utenfra og ovenfra. Motstanden kan forklares med sosialpsykologisk kunnskap om hva som generelt hindrer kulturendringer. Forskning viser i stikkords form dette:

- Frykt for det ukjente skaper usikkerhet og motstand.
- Endring oppleves som et brudd på uskrevene forventninger til hva man skal gjøre.
- Tap av identitet oppstår fordi man identifiserer seg sterkt med den rollen man har, og endringer rokker ved identiteten.
- Maktforhold endres fordi endringene kan føre til at man får redusert innflytelse.
- Krav om tilegnelse av ny kunnskap og kompetanse, særlig hos folk som har spesialisert kompetanse fra før, kan øke motstanden mot endring.
- Endringsarbeid kommer i tillegg til de «gamle aktivitetene» og oppfattes dermed som merarbeid.

Flere av disse faktorene kan forklare den eventuelle motstanden som vi ser hos jurister, mot å endre skrivemåte og dermed påvirke tekstkulturen. Trolig er ikke «frykt for det ukjente» særlig relevant, siden alle norske språkbrukere har mange måter å uttrykke seg på. Den muntlige uttrykksmåten som anbefales i klarspråk, bruker også jurister i hverdagslige situasjoner.

Derimot kan både «brudd på forventninger» og «tap av identitet» være relevante hindringer. Språk er identitetsskapende, så hvis juristen vil endre sitt språk, endres også identiteten. I tillegg kommer et poeng som nok undervurderes, nemlig at mange jurister, spesielt dommere, har stor frihet i hvordan de utformer sine tekster. Ingen kan pålegge en dommer å skrive en dom på en annen måte enn den hen finner riktig og naturlig. Derfor går det sjelden bra å pålegge jurister – enten de er dommere eller har andre roller – å skrive på en annen måte enn de er vant til.

Domstoladministrasjonens rapport *Anbefalinger om domsskriving* fra 2015 har – sammen med årlig kursing av nye dommere – ført til en viss

forbedring i hvordan dommere formulerer seg. Men fortsatt er mange dommer skrevet i et tungt språk.² Siden dommer ofte betraktes som forbil- ledlige tekster, videreføres dommernes juridiske stil lett av andre jurister.

Et språkpolitisk prosjekt fra den danske domstoladministrasjonen kan illustrere poenget med språkligpolitisk skepsis hos dommere. (I rapporten kalles denne skepsisen «språkpolitikkresistens».) I Danmark utarbeidet man allerede i 2003 en anbefaling om domsskriving kalt «Sprogpolitik for Danmarks Domstole» (Domsstyrelsen, 2014). I tillegg gjennomførte man kursing av dommerfullmektiger og ga kommentarer til deres domsutkast. Resultatet var magert. Litt spissformulert kan det oppsummeres i følgende utdrag fra et intervju med rettspresidenten etter at han hadde lest publi- kasjonen:

[...] En fornyelse af sproget på sådan nogle områder der, det kan føre til at man skriver noget som ikke er helt så præsisit. Så der er dele af sprogpo- litikken, en mindre del, som ikke er noget fremskridt. Men det ville være løgn å sige at den har gjort noget særlig indtryk på mig i det hele taget.

På tross av alle gode råd til jurister om å endre språket ser det altså ut til at anbefalingene nokså sjelden følges. Hvorfor ikke? Svaret kan trolig knyttes til en av hindringene nevnt ovenfor, nemlig «tap av identitet». Språket bi- drar fundamentalt til å skape juristenes faglige identitet. Å bli jurist betyr å lære seg og anvende det juridiske språket. Som jurist har man gjennomgått en femårig (seksårig) utdanning hvor man har lært å skrive og tale som en jurist. Da kan ens identitet berøres hvis språket endres. Derfor holder mange jurister fast ved et foreldet språk. Det kan dessuten, som påpekt i Starks artikkel, være økonomiske fordeler med å bruke det, kanskje særlig for advokater.

Endelig kan det tenkes at mange jurister kvier seg for å skrive enkelt for- di man er redd for kritikk fra kolleger. Noen kunne jo tro at de er dumme. Her er en uttalelse til *Juristen* (2023) fra førsteamanuensis Sofie Høgestøl, som ofte formidler juridiske problemstillinger fra USA til allmennheten i ulike medier:

[...] og selv er jeg veldig lite redd for det. Jeg tror noe av det som gir frykt, er tanken på at kanskje han partneren lenger ned i gangen synes jeg er en

2 Dommer er tungleste fordi de inneholder mange henvisninger til lover, forskrif- ter, andre dommer, forarbeider og liknende rettskilder. Slike rettskilder er juris- ter godt kjent med, men de er ukjente for lekfolk. Språket kan virke enkelt, men innholdet er komplekst.

idiot som forklarer det så lett. Vil dommeren eller partneren eller sjefen min eller mine medarbeidere tenke at jeg er dum? Det koster meg ingenting om en professor vil tenke at jeg er dum fordi jeg overforenklet. Jeg føler meg komfortabel med det, fordi det ikke er professoren som er hovedmålet mitt når jeg snakker i offentligheten. Jeg tror du må riste av deg frykten for å være for upresis. Hvis ikke får du ikke formidlet til folk som ikke har juridikum. – Du må prøve å gå inn i en litt ukomfortabel sone med å tenke sånn: Ok, dette er ikke på det presisjonsnivået jeg vanligvis har, eller har lyst til å være på, men akkurat her og nå er det ok, for her skal jeg formidle til en helt annen gruppe enn mine fagkolleger.

For oss som jobber med å påvirke jurister og andre i forvaltningen til å skrive klarspråk, blir da spørsmålet: Hvordan kan vi skape motivasjon for å endre tekstkulturen og dermed hver enkelt jurists skrivestil?

1.3 HVA SKAL TIL FOR Å SKAPE ENDRING TIL KLARSPRÅK?

Ovenfor er det nevnt noen aktører som bidrar i arbeidet med å endre juridisk skrivestil til klarspråk. Myndighetene gjør mye, både gjennom lovbestemmelser (språklova) og ved hjelp av Språkrådet, Digitaliseringsdirektoratet og KS. Ikke mist arbeidet de juridiske fakultetene systematisk med å lære jusstudentene å skrive klarspråk. Mye språklig endringsarbeid avhenger derfor av tydelige føringer fra overordnet nivå.

Men også på et lavere nivå gjøres det mye godt arbeid i ulike klarspråksprosjekter. Den som vil sette i gang et klarspråksprosjekt i egen virksomhet, kan ha nytte av en oppsummering gjort av Språkrådet. I 2010 ga de ut heftet *Klar, men aldri ferdig*. Der gis det råd på bakgrunn av hva offentlige etater som har lykket med klarspråksprosjekter, har erfart. Prosjektene dreier seg primært om organisasjonsmessige endringer, ikke om individuell påvirkning av den enkelte medarbeider. Erfaringene kan oppsummeres i følgende ti råd:

- 1 Organiser deg til suksess.
- 2 Lag en prosjektplan.
- 3 Husk å forankre prosjektet hos både topp- og mellomledere.
- 4 Ha realistiske ambisjoner.
- 5 Lytt til brukerne.
- 6 Skap motivasjon for å skrive godt og klart.
- 7 Bruk både gulrot og pisk.

- 8 Gjør suksesshistorier til felleseie.
- 9 Lag språkmateriell og hold kurs.
- 10 Evaluer og dokumenter resultater.

Basert på egne erfaringer vil jeg utdype et par punkter. Ved organiseringen bør man sørge for å involvere medarbeidere med ulik kompetanse og erfaring. Særlig viktig er naturligvis jurister, men like viktig er det å få med minst en medarbeider som har mye kontakt med innbyggere, brukere og klienter, typisk folk i kundemottak, på servicetorg og liknende. Det viser seg at det også er en fordel å ha en ildsjel som kan drive prosjektet framover, en såkalt trekkhund. Denne personen skal helst ikke være leder, men en ansatt på samme nivå som de fleste medarbeiderne. Hvis trekkhunden er jurist, kan det gi ekstra autoritet til endringsprosessene. (Kanskje du kan bli trekkhund i din virksomhet?)

Et annet viktig kriterium for å lykkes er å fremme dialog. Å tre nye ordninger ned over hodet på folk går sjelden bra. Men får de mulighet til å drøfte og samtale i større eller mindre grupper, kan det skapes motivasjon og entusiasme. Da vil man lettere lykkes, enn hvis nye prosedyrer føles som tvang.

I råd nummer fem sies det at man må lytte til brukerne. Det er et godt råd, men betyr vanligvis at man tester tekstutkast på mulige lesere. Mange offentlige etater har gjort det. Dette kan være tidkrevende og dyrt, så derfor kan de færreste gjennomføre slike tester. Det som i mange tilfeller kan virke nesten like godt, er å se for seg hvem man skriver til. De neste avsnittene handler derfor om hva vi vet om leserne.

1.4 HVEM ER LESERNE?

Den viktigste forutsetningen for å skrive klart er å tilpasse teksten til målgruppen. Men hvem er mottakerne? Er det juristen som er motpart i en tvist? Dommeren? Sjefen? En saksbehandler som arbeider i en offentlig etat? Saksbehandlerens sjef? Eller er det en ikke-jurist? Har du flere ulike lesere til teksten din? Det er i så fall nokså vanlig.

Begrepet målgruppe trenger en presisering. Vi bruker synonymer som *mottaker*, *bruker*, *kunde*, *klient* eller *borger* når vi snakker om målgruppe. Det som sjelden tematiseres, er at leserne bør sees på som *medborgere*. De skal ikke bare motta enveisinformasjon, men være aktive bidragsyttere, som kan svare, kritisere og protestere på avgjørelser, enten de kommer fra et forvaltningsorgan eller fra retten. Dermed bør vi tenke på leserne som folk med en demokratisk rett til å påvirke beslutninger som angår dem. Dette

Har du opplevd at leserne ikke forstår det du skriver? Vet du at det fins gode alternativer til den juridiske stilen? Er du innstilt på å endre skrivestil?

Klarspråk for jurister er en praktisk håndbok for alle som skriver tekster med juridisk innhold. Målgruppen er primært jurister og andre ansatte i forvaltningen, advokater og dommere. Boken vil også være nyttig for juss-studenter.

I boken viser Rognsaa hvordan du kan skrive for å komme leserne i møte. Løsningen er å basere teksten på klarspråk.

Et utilgjengelig språk kan medføre at menigmann ikke skjønner når de bryter lover og regler, eller ikke får oppfylt sine rettigheter. Dette er et demokratisk problem, som boken tar mål av seg til å løse.

I tillegg til språklige tips om ordvalg og setningsbygging får du råd om utforming av vanlige teksttyper som lover, forskrifter, dommer, vedtak og kontrakter.

Et utførlig kapittel med vanlige skriveregler er komplettert med spesifikke regler for juridiske tekster.

AAGE ROGNSAA er tekstviter (cand.philol.) og offentlig godkjent språkkonsulent. Han har lang erfaring med å kurse jurister og andre ansatte i forvaltning og private virksomheter i klarspråk. Som tidligere førstelektor ved en teknisk høyskole veiledet han studenter i oppgaveskriving. Han holder også skrivekurs for studenter ved universiteter og høyskoler. Andre bøker om skriving er: *Kunsten å skrive godt*, *Bacheloroppgaven – krav til utformingen* og *Kunsten å formidle forskning*, alle på Universitetsforlaget.

 Universitetsforlaget

ISBN 978-82-15-06618-9

9 788215 066189